

ББК 82.3 (4УКР)
УДК 801.821.161.2

Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство: / За ред. д.ф.н., проф. Ткачука М.П. – Тернопіль: ТНПУ, 2015. – Вип. 42. – 267 с.

У наукових записках представлено праці з актуальних проблем історії української та зарубіжної літератур, теорії літератури, компаративістики та наратології. Висвітлюються питання новітніх інтерпретацій класичних і сучасних творів крізь призму дискурсивних практик митців слова, запроваджуються новітні методології аналізу художніх текстів, їх нове осмислення та рецензію сприймання сучасними читачами.

Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, гімназій, ліцеїв, учителів середніх шкіл, студентів.

Редкційна колегія:

Ткачук М.П., д.філол.н., проф. (відповідальний редактор); Вільчинська Т.П., д-р філол.наук, проф.; Веретюк О.М., д-р, філол. наук, проф.; Глотов О.Л., д-р філол. наук, проф.; Куца О.П., д-р філол. наук, проф.; Лановик З.Б., д-р філол. наук, проф.; Лановик М.Б., д-р філол. наук, проф.; Лабашук О.В., д-о філол. наук, доц.; Поплавська Н.М., д-р філол.наук, проф.; Ткачук О.М., к.філол. наук, доц. (відповідальний секретар)

Друкується за рішенням вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 9 від 29 квітня 2015 р.). Свідоцтво про реєстрацію ТР № 105/4 від 26.05. 2010 р

Рецензенти: Працьовитий В.С., д-р філол.наук, проф. (Львів)
Ткаченко О.Г., д-р філол наук, проф. (Суми)
Семенюк Г.Ф., д-р філол. наук, проф. (Київ)

ISBN – 9 – 7425 09 – 6

© ТНПУ, 2015

Упівці ніколи не здавалися, не попадали в полон – останню кулю вони тримали для себе. І, як припускає Павлінка, Яків скористався цим останнім шансом. Він загинув як багато безіменних героїв, які поклали свої голови за Україну, за її волю та незалежність. Воїни УПА свідомо боролися за Українську Національну Державу, наперед знаючи, що вони не зможуть її здобути у нерівній боротьбі. Але їхній подвиг був спрямований майбутнім поколінням, які мали перейняти естафету боротьби за свою волю. У цьому була своя логіка. Іван Мірчук зазначав, що «та обставина, що в нашому матеріальному й духовному житті так сильно виступає трагізм, не веде наш народ до зневіри, бо в ньому глибоко закорінений оптимістичний погляд на світ, віра в перемогу доброго принципу, яка має своє метафізичне й етичне обґрунтування» [Мірчук 1964: 263].

Простеживши складні долі героїв, Улас Самчук намагався показати, як нерозривно українська душа прив'язана до рідного кореня. І які б нашарування не спотворювали її, в атмосфері рідного краю вона очищається, оживає і повертається в природний стан, схильний до любові, гармонії та оптимізму.

У романі «Чого не гоїть огонь» Улас Самчук відтворив широку панораму національно-визвольної війни українців за свою незалежність. Українським патріотам прийшлося боротися з різними ворогами і перемогти у цій нерівній боротьбі було неможливо. Це усвідомлювали упівці, але на рабську неволю вони не погоджувалися. Возвеличуючи подвиг воїнів УПА, який став прикладом для багатьох поколінь українців, письменник утверджував ідею непереможності національного духу, який був таким страшним та загрозливим для коричневої та червоної імперій, і таким потужним для відродження української нації.

Література: Білоус-Гаврасевич: 1998: Білоус-Гаврасевич М. Широкий письменницький діапазон У. Самчука // Білоус-Гаврасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно. – Detroit-Michigan, 1998. – С. 125 – 146.; Жив'юк 1998: Жив'юк А. Дерманські обереги Уласа Самчука / А. Жив'юк // Слово і час. – 1998. – №8. – С. 81 – 82.; Жулинський 2006: Жулинський М. Улас Самчук // Микола Жулинський. Слово і доля. – К., 2006. – С. 490 – 510.; Мірчук 1994: Мірчук І. Українська культура // В. Петров, Д. Чижевський, М. Глобенко. Українська література. – Мюнхен-Львів, 1994. – С. 243 – 374.; Поліщук Я. Філософія України // Я. Поліщук. Волинські дороги Уласа Самчука. – Рівне, 1993. – С. 62 – 71.; Самчук 1999: Самчук У. На білому коні – Самчук. – Львів, 1999. – 229 с.; Самчук 2000: Самчук У. На коні вороному / У. Самчук. – Львів, 2000. – 279 с.; Самчук 1994: Самчук У. Чого не гоїть огонь / У. Самчук. – К., 1994. – 233 с.

І.Є. Руснак, професор (Вінниця)

«Роман «Саботаж УВО» Уласка Самчука: на перехресті художнього і документального

У статті проаналізовано недрукований роман Уласа Самчука, що зберігається в архіві письменника. Авторка зосередила свою увагу на характеристичні документарної основи художнього твору, особливостях його сюжету, часової і просторової організації. У статті виділено основні історіософські константи художнього мислення письменника, простежено вплив роману на подальшу творчість У. Самчука.

The article analyses the UlasSamchuk's unpublished novel which is kept in the writer's archive. The author pays special attention to characteristics of the novel's documentary background, peculiarities of the plot as well as its temporal and spatial organization. The article emphasizes basic historiosophic constants of the writer's artistic thinking and keeps track of the novel's influence on Samchuk's further creative activity.

Постановка наукової проблеми. Творчий життєпис Уласа Самчука охоплює більше шістдесят років – час достатньо значимий і вагомий як у житті окремої людини, так і в долі цілої нації. Його письменницька біографія справдилася сповна: в літературу У. Самчук увійшов наприкінці 20-х років низкою оповідань і новел; його перші романи були новими, свіжими, помітно вирізнялися в контексті прози про українське село; високу оцінку критики отримали

романи «Марія» і «Гори говорять!»; на особливо живий відгук здобулася епопея «Волинь», за яку 1934 року Львівське товариство письменників і журналістів імені Івана Франка присудило авторові першу премію. Згодом роман було перекладено польською, хорватською і французькою мовами. Однак літературний здобуток У. Самчука був значно вагомішим; мало кому навіть з літературознавців відомо, що в архіві письменника зберігаються машинописи романів «Саботаж УВО» (1931), «Пас Нансена» (1943), автобіографічної повісті «У пошуках себе, або Де ти бродиш, моя доле?» (1983), оповідань «Карпатськими стежками» (початок 30-х років) і «Переселені особи» (кінець 40-х років), драм «Жертава пані Маї» (1940) і «Шумлять жорна» (1947) і багатьох інших творів. Жоден з них не був виданий за життя письменника, тож і фахової оцінки його малознаної спадщини до цього часу немає.

Сьогодні, коли українське суспільство переживає глибоку гуманітарну кризу, яка спричинила низку соціальних проблем, політичних, а подекуди і громадянських конфліктів, зрештою призвела до анексії Криму сусідньою державою, назріла потреба звернутися до недрукованого роману «Саботаж УВО». Твір цікавий передусім своєю темою, його проблематика органічно перегукується з комплексом питань, актуальних для самосвідомості сучасного українського суспільства, особливо, коли державність України перебуває в стані гострої загроженості. Наколи ж говорити про творчу особистість письменника, то дати об'єктивну оцінку його світоглядних поглядів не можна без прочитання творів, що зберігаються в авторському архіві. Відтак метою цієї статті є інтерпретація роману «Саботаж УВО» в контексті ранньої творчості Уласа Самчука.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Машинопис роману в двох частинах з правками У. Самчука нараховує 520 аркушів (авторська нумерація порушена і має 546 позицій). Перша сторінка містить вказівку на місце і дату початку праці над романом («У Празі. 10 листопаду 1930 р.»), у кінці твору зазначено місце і час його завершення («Прага. 26 березня 1931 р.»). Отже, можемо з певністю твердити, що втілити творчий задум У. Самчукові вдалося за неймовірно короткий час – три з половиною місяці. Сам письменник згадував в автобіографії перший творчий почин досить загальною: «Перші мої речі були малі оповідання, які загубилися. Тоді також я почав писати і романи – написав їх три, які також не дійшли до нашого часу» [Самчук: 2]. І далі: «Два роки пізніше, 1928 року, коли я перебував у Німеччині, у м. Бреславлі я почав писати новели і оповідання, як також більший роман, і переклади з німецької літератури» [Самчук: 3]. Очевидно, творчих проектів у молодого письменника було кілька, та про досвід написання роману, в центрі якого була нелегальна боротьба членів українського націоналістичного підпілля за українську державність, він не залишив жодного спогаду. Можна лишень припустити, що У. Самчук не повертався до ранньої праці через те, що тут все-таки відчувалася недосвідченість двадцятишестирічного митця-початківця. Хоча причини могли бути й інші: неможливість надрукувати твір у Галичині, де чинною була польська влада; нелегальний статус самої УВО, оприлюднення матеріалів про яку (хай і художніх) могло спричинити додаткові репресивні заходи проти її членів тощо. Варто також зауважити, що на цей час припадає й активна творча праця письменника над іншим художнім проектом – циклом оповідань «Месники» (окремою книжкою надрукований 1932 року), основною темою якого став героїчний спротив українських патріотів-месників проти польської влади та її агресивної політики військового осадництва і пацифікації. Так чи інакше, але велике епічне полотно довелося покласти до шухляди письменницького столу, хоча тема збройної боротьби хвилювала письменника і надалі, адже він повертався до опрацювання машинопису принаймні ще один раз, коли власноруч вносив правки до тексту.

Роман «Саботаж УВО» – перший і чи не єдиний в українській літературі епічний твір про Українську Військову Організацію, присвячений неупередженому художньому осмисленню фактів короткого в історії міжвоєнної доби періоду, коли галицькі українці співжили з поляками в межах однієї держави і намагалися відстояти своє право на незалежність. Це була абсолютно нова тема для літератури; У. Самчук, окрім власного досвіду, обізнаності з окремими аспектами діяльності націоналістичного підпілля і невеликої підшивки нелегальних часописів (окремі номери «Сурми» й «Українського націоналіста» з оповіданнями

письменника зберігаються в його архіві), нічого не мав. Та мусимо визнати, що тема постанови УВО, її діяльності, зокрема перших атентатів, саботажних акцій, частинного виступу, відмови від такої тактики тощо перебуває на маргінесі не тільки української літератури, а й сучасної історичної науки. Щоправда, в проєкті зі збереження інтелектуальної спадщини української еміграції «Diasporiana» стали доступними праці З. Книша [*Книш 1966; Книш 1967; Книш 1970; Книш 1965*] і В. Мартинця [*Мартинець 1949*]; в Україні з'явилися перші сучасні дослідження українських істориків про нелегальну військову формуцію [*Галайко 2009; Кентій 2005; Скакун 2012*]. Вони позначені неупередженим ставленням до історичних фактів, ретельним студюванням архівних джерел і спогадів безпосередніх учасників подій, але і це іноді не рятує від переконань, що генеза якогось питання потребує глибшого й більш системного дослідження. У літературознавчих працях, які торкаються питання причетності відомих митців до націоналістичної підпільної військово-революційної діяльності 20–30-х років, до цього часу чимало плутанини, хибних і відверто неправдивих тверджень, а то й советських кліше, яких ми так і не позбулися. Наприклад, про арешт Остапа Вишні 1933 року фігурують вислови на зразок «участь у міфічній Українській військовій організації» чи «вигадана чекістами Українська військова організація» (виділення мос. – Авторка). Відтак попереду – копітка праця з вивчення цієї сторінки новітньої української історії, де роман У. Самчука теж може стати неоціненним джерелом для розуміння істинних підвалин націоналістичного руху, який охопив західноукраїнські терени в міжвоєнну добу.

Роман займає у творчій еволюції письменника особливе місце; його поява була підготовлена особистим досвідом нелегальної праці в УВО (кілька років У. Самчук був співробітником нелегального пропагандивно-революційного часопису «Сурма» і відповідальним за його розповсюдження в Польщі [*Самчук: 4*]) і частково першими літературними успіхами – кількома оповіданнями, надрукованими впродовж 1926–1930 років на сторінках кількох періодичних видань, переважно «Нашої бесіди» і «Літературно-наукового вісника».

Назва стає першим орієнтиром і маніфестацією змісту всього роману, а зважаючи на час написання, містить провокаційний ефект (наприклад, для представників польської влади), що могло стати на заваді легального видання твору. Розкодуванню підлягає кожен компонент об'ємного за семантикою заголовка твору. Обидва ключові слова з назви роману («УВО» і «саботаж») апелюють до нашого читацького досвіду, пов'язаного зі знанням національної історії. Заголовок представляє головну тему, частково окреслює проблематику й акумулює основні змістові вузли твору, імпліцитно вказує і на час, коли відбуваються події роману, оскільки саботажні акції УВО активізувалися в липні 1930 року. Відтак назва «Саботаж УВО» – специфічний семантичний згорток усього тексту, який розпадається на тематичні частини, присвячені осмисленню спротиву, що його чинило українське підпілля польській владі на західноукраїнських землях.

Хроніка саботажної акції УВО виписана в романі досить докладно. У. Самчук художньо дослідив генезу тих драматичних антагонізмів міжвоєнної доби, що спричинили активний збройний спротив членів УВО, широке залучення до саботажних акцій української молоді; осмислив зародження протиріч в українсько-польських взаєминах, їхнє дозрівання і розвиток. Прозаїк, очевидно, був у гущі тих подій і, намагаючись витримати мало не літописний стиль викладу, подавав найрізноманітнішу інформацію про перебіг конфлікту, переломлену через авторське світовідчуття. У. Самчукові вдалося створити повнокровну картину боротьби націоналістичного підпілля, у якій проступають соціально-політичні, духовні, моральні та психологічні риси тієї епохи. УВО письменник трактував як організацію, що основне своє завдання бачила в підпільній військово-революційній протидії польському загарбницькому режиму, під владою якого опинилася частина розчленованих українських земель. За мету націоналістичне підпілля ставило відновлення української державності шляхом збройної боротьби.

Художня правда в У. Самчука відповідає правді історичній. Письменнику вдалося показати, що в арсеналі противенства ворогові УВО мала широкомасштабні акти непокори, зокрема *політичні атентати* (у романі згадується один з найгучніших судових процесів 1922

року, коли на лаві підсудних опинилися 13 членів УВО, яких звинуватили у замаху на життя Ю. Пілсудського під час його візиту до Львова); *масові саботажі* (про другий частинний виступ УВО влітку 1930 року розповідається в другій частині роману «Частинний виступ»); *протидія державним заходам* (герої роману жваво обговорюють вибух 7 листопада 1929 року в будинку дирекції «Східного ярмарку» (пол. «Targi Wschodnie») у Львові, вчинений бойовиками УВО); *розповсюдження нелегальної преси*, зокрема газети «Сурми» («Слідчі арешти, поліційні агенти... Всі з «Сурмою» носяться, всі денно й вночі «Сурму» на вустах мають. Суд. І тут «Сурма», «Сурма сурмить». Сурмить полах, сурмить до приспаної, тяжезними зацвілими віками народної свідомости. Сурмить у простір, у небо й там блискавичними громами та дужими, жорстокими лунами відбивається, а на землю страшною карою на голови ворогів спадає» [Самчук 1931: 90]), *руйнування ліній зв'язку і майна колоністів* («...пошта, телеграф, телефон, залізниця, майно приватних власників – все підпало під караючу руку» [Самчук 1931: 326]); *напади на поштові амбуланси з метою захопити гроші для потреб організації* (головний герой Тарас Дужий бере участь в одному з таких нападів, де вперше в житті вбиває польського поліцейського, а його брат Ярослав Дужий, комендант УВО, після подібної експропріаційної операції під Бібркою був заарештований і загинув від кулі ескортуючого поліціанта) тощо.

Як свідчать історичні документи, спорадичні саботажі відбувалися впродовж усього часу існування УВО, найбільш масові з них відбулися в 1920–1922 роках; до акцій спротиву українське підпілля повертається у 1929–1930 роках. Існує думка, що більшість пізніших саботажів була інспірована крилом радикально налаштованого «юнацтва» і не зовсім відповідала політичній програмі УВО. Так, у звітній доповіді «ОУН на ЗУЗ (1928–1932)» з празького архіву ОУН зазначено, що причиною стихійного руху стали «кілька самочинних саботажів» юнацтва ОУН. Це «розпутало всю пізнішу стихію – вже далеко не юнацьку – але не організовану ні УВО, ні ОУН – саботажну акцію». І далі: «Саботажі 1930 року □...□ треба визнати рішуче проявом негативним для ОУН на ЗУЗ – як наслідок її неорганізованости, що унеможливило ОУН хоч би в розгарі акції підсунути їй свою програмову плятформу □...□. «Дурак щастіє має» – і українській революції прийшла з поміччю ще більша глупота поляків, що, як відомо, з виборчих мотивів, пішли на пацифікацію» [Документи 2010: 283–285]. Однак Провід ОУН не відмежувався від самовільних саботажів крайової організації УВО, про що свідчить стаття «Частинний виступ У.В.О» у газеті «Сурма» [Б.а. 1930-3: 1–2]. Заходи УВО, як пояснювала передовиця, спрямовані на те, щоб організованим способом ширити неспокій, паніку серед польської спільноти, ламати польський дух, викликати в українського населення краю вороже ставлення до польської влади, посилювати за кордоном інформацію про непевність польських кордонів тощо. Оскільки учасники саботажної акції не зазнали ніяких санкцій з боку влади, Провід ОУН визнав її ефективність. Підтримка саботажної акції була важлива і тому, що давала можливість через загострення польсько-німецького конфлікту привернути увагу європейської спільноти до українського питання, розгорнути широкомасштабну міжнародну пропагандистську кампанію. У вересні 1930 року УВО задекларувала припинення саботажу [Б.а. 1930-3: 2].

Польська влада відповіла на саботажні акції УВО пацифікацією «краю терором» і каральними експедиціями, які виявилися особливо брутальними по відношенню до цивільного населення. Умиротворення сіл відбувалося шляхом тотальної екзекуції, обшуків, ревізій, нищення майна, підпалів збіжжя і будинків. Ця сторінка української історії виписана У. Самчуком теж детально. У романі йдеться про підпал села уланами 14 полку із Жовкви, принизливі екзекуції чоловіків і дітей, гвалтування жінок, моральні знущання, коли селян змушували вигукувати хвалебні гасла польській державі і Пілсудському, божевілья тих, хто не витримував фізичної і моральної наруги. Особливим трагізмом вражає сцена прощання села із замордованим селянином Іваном Кузем, що виписана У. Самчуком у кращих фольклорних традиціях [Самчук 1931: 344–345]. Молитва над тілом замученого перетворюється на божбу і присягу свідомих українців: «□...□ ми заприсягаємось над тілом твоїм, заприсягаємось ранами твоїми, заприсягаємось кожною краплею пролитої тобою крові, що ми не зрадімо справі, яку ти провадив, і що ми ще помстимося за смерть твою... Ми не вміємо дарувати, бо дарувати злочин було б злочином, і присягаємось, що ганьбу, яка впала на наші голови, ми змиємо

кров'ю нашого ката, поганою злою кров'ю, затроєною й опоганеною злочинствами, гвалтами, підпалами, грабунком, знущанням... О, мученику. Ми тут ось перед тобою... Ми кров і тіло землі нашої... Ми переймаємо твою працю з болями, які ти притерпів на себе і доведемо справу нашу до належного кінця...» [Самчук 1931: 345].

Не оминув прозаїк прискіпливого ставлення карателів до сільської інтелігенції – вчителів (справа тиявського вчителя Тараса Дужого), священників (безчинства у садибі сільського єгомосця), працівників українських культурно-освітніх організацій і кооперативів, спортивно-пожежних товариств «Луг» і гімнастичних товариств «Сокіл». Ніхто і ніщо не уникли «ревізій» і «умиротворення». На сторінках роману подано чимало відомостей про ліквідацію загонами пацифікаторів із числа поліції і військових «Просвіти», сільських читалень, українських шкіл і гімназій; про наругу над пам'ятниками і портретами Тараса Шевченка, могилами січових стрільців. Особливий цинізм карателів проступає в описі сільського цвинтаря, де були поховані вояки Української Галицької Армії: «Тарас надибав могилки. Йому вже оповідали, в який спосіб нищили могили українських вояків, але того, що він зобачив тут, він ніколи ані не забуде, ані ніколи не міг собі уявити чогось подібного. По-перше, могили було зрівняно з землею. Широка могила, яка вміщувала кілька десятків трупів, на якій зеленіли дерева, стирчали залізні хрести вічно завітчані, тепер була та могила зрівняна з землею руками самих селян, тих самих селян, яких сини тут спочивали вічним сном, де вже немає «ні печалі, ні воздыханія» ... Ані одного знаку не було, що тут була могила. Тарас став на свіжоскопирсаній землі і так задубів» [Самчук 1931: 333].

У романі пацифікацію показано і як вдало продуману передвиборчу кампанію до польського сейму, що супроводжувалася розпратою з опозицією, представників якої було ув'язнено в Берестейській цитаделі: «□...□ починається перший акт трагікомедії найвищого органу держави польської, відомого з історії трагічної минувшини й ганебної пам'яті сучасности... Збите, скатоване, ограбоване населення земель українських стогнучи зализує свої рани. Жорстокими тортурами в Берестейській цитаделі під доглядом екс-жандарма Юзефа Пілсудського, іменованого режимом маршалом польської республіки, змушено до покори населення земель України в особі її соймових представників» [Самчук 1931: 454]. Наслідком такої політики стало те, що до польського сейму після листопадових виборів 1930 року потрапило вдвічі менше українських послів і сенаторів, ніж на попередніх виборах. У. Самчук не оминув і широкого міжнародного розголосу, до якого спричинили безчинства уряду «санації» Пілсудського: протестаційні віча в різних країнах Європи і за океаном, процес розгляду питання національних меншин у Польщі на підставі надісланих до Ліги Націй українських петицій разом з протестаційними нотами Німеччини про становище сілезьких німців тощо.

Сюжетна канва роману побудована навколо постаті головного персонажа – вчителя Тиявської української школи Тараса Дужого, якого польська влада за сфабрикованими свідченнями спочатку засудила через приналежність до повстанчої групи, що мала нібито з допомогою більшовиків організувати на Волині повстання, а потім – за розповсюдження нелегальної газети «Сурма». Кременецька в'язниця і Львівська фурдигарня на Баторого – втеча – нелегальний перехід кордону – життя в німецькому Битомі, а потім у Празі – знайомство із членами нелегальної УВО – участь у саботажній і підіривній діяльності організації. Усі ці події і життєві колізії пронизує ліричний струмінь – кохання до сільської дівчини Параньки, взаємини з німкенєю Ерікою Гротгавз і нерозділені почуття польської вчительки панни Марисі.

Головний герой роману в світоглядному плані тісно пов'язаний з особою самого автора, можливо, в його долі втікача є чимало автобіографічного. Він занурений у багатовимірну панораму епохи, поставлений у центр складної системи зв'язків, що відображають політичні, ідеологічні, соціальні конфлікти і духовну атмосферу доби. Відтак фігура центрального персонажа сприймається як ключ до розуміння суспільних рухів, духовних і моральних пошуків української людини й української нації в міжвоєнну добу, а його діяльність – як частина яскравої картини сучасності, позначеної збройним спротивом.

Просторовий план. Головний герой роману причетний до двох основних просторових точок: села (волинської Тиявки) і міста (європейської Праги), які відіграють важливу роль у

його житті. Із селом Тараса Дужого пов'язують найдорожчі спогади про часи вчителювання, участь у громадському житті Тилявки (заснування кооперативи, читальні, спортової дружини копаного м'яча), кохання з Паранькою, арешт, перебування у в'язниці і втечу. Натомість місто перетворює колишнього вчителя-романтика і теперішнього «спрагненого, знесиленого, заблуканого невільника-мандрівця» [Самчук 1931: 2] на вояка невидимого фронту, активного учасника націоналістичного підпілля, шліфує його світовідчуття і світобачення, наповнюючи життя смыслом Чину і Боротьби.

Простір міста по-особливому одухотворений: описи кадастрових районів Праги (У. Самчук демонструє добре знання найменших куточків міста), площ, численних вулиць, пам'ятників, архітектурних споруд (храмів, театру, відомих магазинів тощо); піші прогулянки містом; зрештою роздуми оповідача про саме місто. Духовна сфера головного героя твору має органічний зв'язок з художнім простором цього міста. Відтак Прага постає особливим персонажем роману; вона має щось таке, що по-особливому звернене до Тараса Дужого, його свідомості і почуттів. Місто нівелює оте «вічне відчуження тісноти», притаманне синові села, відбирає йому «низькість неба, близькість обрієвої лінії, обмеженість зору та вбогість пізнання» [Самчук 1931: 2]. Здається, ось воно, вільне, яскраве, повне, соковите життя, яке представляє Прага і яке мужній член УВО може обрати, пов'язавши свою долю з красунею-німкенею. Думається, образ цього міста в художній спадщині У. Самчука заслуговує на окрему розвідку.

Та повернемося до простору волинської Тилявки, який так різко відрізняється від простору аристократичної старої Праги і не дає спокою, ятрить душу, збуджує уяву героя: «Маленькі, в непорядку розкидані хатинки, прибиті глибокою темнотою, десь-не-десь лише просочують крізь чорну заслону мацосіньку точку, яка ледве-ледве тремтить, ніби зоря біліоновокілометрового віддалення. Там замість шуму авт шумить ліс, а замість трамваїв завие порою довгим-довгим виттям засмучений темнотою та непогодою собака. Як зловіще часом відкликалось те виття в душі його (Тараса Дужого. – Авторка), яке нагадувало сурму якихсь невидимих чорних духів, що окутали дику країну.

І мимоволі порівнює він ці дві картини і міряє в думці той шлях, той простір, який віддалює одну від другої. Він намагається уявити собі частину земної кулі з горами Карпатами, злітає думкою над нею, сягає якомога далі на схід і, дійшовши до замкненого кордону двох сучасних світів Сходу та Заходу Європи, спиняється там в якомусь закинутому, забутому сільці, де панує ця темнота та виють собаки з вовками» [Самчук 1931: 12].

Образ далекого українського села трепетно близький головному герою, бо дає можливість наповнити життя високою ідеєю, усвідомити, що є безкомпромісна боротьба за свободу народу, що є справжня свобода: «Воля повна, згучна, соковита, мила, до якої пригорнутись, обняти, впитись, впитись її привабами, вчадіти від неї і стати... Ну чим хочете стати. Йому все одно, бо тоді навколо лише пахуча, прозора воля» [Самчук 1931: 22]. Простір села пов'язаний з найдорожчим у житті героя – улюбленою вчительською справою, друзями-волиняками, коханою Паранькою і маленьким сином, котрого вона йому народила. І це впливає на життєвий вибір Тараса Дужого, він відмовляється від чарівної Еріки та її пристрасті: «Ми не можемо в'язати нашої долі одним вузлом, бо моя ще стелиться в горнілі розлитих по моїм краю вогні, а ваша (мова йде про Еріку. – Авторка) гордо й вільно пустує й тішиться своїми здобутками. До того, далеко там, де колись годувався соками землі своєї, де ріс і страждав, залишив сяку душу, яка тягне мене до себе, бо є частина моєї душі. Я маю сина...» [Самчук 1931: 519].

Образи Праги і Тилявки глибоко символічні в романі, вони належать двом різним світам – відповідно Заходу і Сходу, представляють протилежні моделі культурної ідентичності, де різко відрізняється ставлення людини до самої себе, інших людей, суспільства і світу в цілому. У такому контексті ці образи важливі для розуміння всієї творчості У. Самчука, оскільки вже в ранній прозі пунктирно накреслюють історіософську парадигму, яка стане однією із центральних у подальших його творах, зокрема трилогії «Ост».

Часовий план. Домінантним у романі є соціально-історичний час, який відображає події від літа 1930 року до весни 1931 року на західноукраїнських землях, які були в складі Польщі. Він створює основний фон для розгортання сюжетних подій, пов'язаних з польською

політикою військового осадництва, а згодом пацифікації-умиротворення українського населення й адекватною відповіддю УВО. Із соціально-історичним тісно переплітається біографічний час головного персонажа роману, що вказує на найважливіші періоди життя Тараса Дужого, коли відбувається остаточне формування його характеру і національне становлення.

У. Самчук віддає перевагу часовій дискретності, фрагментарності, вибираючи з усього часового потоку сюжетно значимі моменти, опускаючи все зайве. Це породжує багатомірність художнього часу, уможливорює часові зміщення, перемикання темпоральних реєстрів, обумовлює множинність тимчасових точок зору в структурі тексту. Тут достатньо анахроній (різних форм невідповідності між тим, як насправді відбувалася історія, і тим, як її розповідають), особливо аналепсисів, які діють на зразок зворотного кадру. Суттєвою характеристикою художнього часу в «Саботажі УВО» є його незавершеність, оскільки роман має відкритий фінал: не наважившись поєднати свою долю з Ерікою і попрощатись із нею наживо, Тарас від'їздить, залишивши дівчині прощального листа зі словами: «Завтра рано, коли ви ще солодко спатимете, мене віднесе потяг туди, де чекає мене жорстока моя дійсність» [Самчук 1931: 519].

Інтертекстуальність роману. Створюючи особливий художній світ роману, письменник вводить у нього низку інших текстів, завдяки чому твір набуває необхідної смислової повноти. Уніфікований смисловий простір твору виразно доповнюють і уточнюють різноманітні елементи з інших текстів, що з волі автора іноді тотально вриваються в його тканину. Чужий текст представлений у вигляді цитат (з атрибуцією і без неї), алюзій, ремінісценцій, згадок імен літературних персонажів, інших творів, прізвищ письменників тощо. Таке «цитатне мислення» посилює смислову насиченість тексту. Особливе місце в романі займають цитати, ремінісценції й алюзії з творів Тараса Шевченка, зокрема з віршів «Заповіт» (1845), «Минають дні, минають ночі» (1845), «Мені однаково..» (1847), послання «І мертвим, і живим...» (1845). Найбільш продуктивною стала поема «Єретик» (1845). У. Самчук тричі цитує фразу «Щоб усі слав'яне стали добрими братами / і синами сонця правди», двічі вдається до алюзій «Ріки в одно море зливаються» і «слав'яне стали добрими братами».

Є в романі й інкорпоровані тексти, які завжди наділені в У. Самчука важливим сенсом. Це переважно газетні матеріали (повідомлення, уривки передових статей і заміток, свідчення очевидців тощо), політичні документи УВО й інших українських організацій (відозва Команди УВО під назвою «Боевики!» [Самчук 1931: 259–361] і відозва П'ятого конгресу Об'єднання Українських Організацій в Америці [Самчук 1931: 425–427], тексти яких письменник узяв відповідно із «Сурми» [Б.а. 1930-1: 1–2] і нью-йоркської «Свободи» [Б.а. 1930-2: 1]). Порівняння газетних матеріалів з документами, включеними до художнього твору, potwierдило їхню ідентичність.

Осмилення трагічної загибелі Ярослава Дужого (прототипом образу є Юліян Головінський – сотник Української Галицької Армії, комендант VI бригади УГА, бойовий референт, крайовий комендант УВО) супроводжується численними повідомленнями з газети «Сурма». Структурно всі ці тексти розбивають оповідний дискурс; у змістовному плані через включення додаткових змістовних складових вони розкривають і розширюють рамки інформаційного поля твору, які йдуть паралельно з основною лінією розповіді в романі.

Чимало в романі і вставних текстів, які належать перу самого прозаїка, але функціонують як самостійні, оскільки їхнє авторство адресовано головному персонажу твору. Це передусім щоденник, що різнобічно розкриває внутрішній світ Тараса Дужого і цікавий передусім проникливістю і правдоподібністю. Він ретроспективно розповідає про життя головного персонажа у волинському селі Тилявка, причини його появи за кордоном, рішення вступити в УВО тощо. Епістолярні вставки (це переважно листування Тараса Дужого з Ерікою) забарвлюють сюжет ліричним струменем, дають можливість проникнути у внутрішній світ головних героїв, їхні почуття і переживання.

Художня історіософія в романі дозволила автору вирішувати масштабні проблеми становлення української людини і національного світу в контексті мінливого часу сучасної йому епохи. Немає сумніву, що історіософська складова добре пізнавана в «Саботажі УВО»:

небувалий інтерес до теми народу, його ролі в історії та сьогоденні; прагнення прозаїка до пізнання закономірностей історичного розвитку, особливо історичної долі України в співвідношенні з долями інших європейських народів, зокрема слов'янських; присутність героя, якого цікавлять надособистісні проблеми, що стосуються епохальної боротьби українських націоналістів супроти польської влади та її політики на західноукраїнських землях. У. Самчук хотів зрозуміти свій час, розібратися, як самі українці мислять місце України в співдружності незалежних держав.

На тлі динамічної картини розвитку Європи залежне становище України неминуче виглядало приреченою авантюрою. Дві концепції національного буття – незалежна українська держава і підневільна етнічна територія – протистоять у романі одна одній. Одним з важливих завдань, яке поставив автор, є викриття міфу про неспроможність української нації до власного державотворення.

Мовна сфера твору теж несе на собі відбитки історіософського дискурсу: монологи і діалоги персонажів, особлива активність оповідача в коментарях, апеляція до концептів «Схід і Захід», «слав'янська спільнота», «доля України», «воля», «наша боротьба», «свідомість народу», «сєнс нашої історії» тощо. Безперечно, історіософська складова роману відіграє вагоме значення в художньому просторі, оскільки впливає на дух нації, дає можливість врахувати уроки минулого, зрозуміти своє сьогодення і розбудувати своє майбутнє.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Творчі відкриття роману «Саботаж УВО» стали основою, на якій в художньому світі письменника з'явився цикл з десяти оповідань «Месники». Поява образу борця, месника засвідчила про вихід автора на новий рівень зображення боротьби українського селянина за гідне національне, державне і соціальне життя. Органічне поєднання поглядів на діяльність націоналістичної УВО й участь звичайної української людини у всіх формах зорганізованого українського національного життя (йдеться про культурну і просвітницьку діяльність українських шкіл, читалень, кооперативів, спортивно-освітніх товариств тощо) дало рельєфне, стереоскопічне уявлення про події на західноукраїнських теренах у 20–30-х роках, розгорнуло епічно цілісну картину нелегальної боротьби.

Месники несуть у селянське середовище психологію, відмінну від патріархальної й пов'язану з поривом до свободи, непримиренною боротьбою, здатністю до самопожертви в ім'я визволення з-під ненависного гніту. Провідна думка циклу – чинити спротив чужинецькій владі доступними для українських селян методами. Тональність творів позначена силою характерів месників, любов'ю до рідного краю, жертвним ставленням до свого обов'язку, небоязною смертю, нехтуванням особистим благополуччям. Письменник оцінював долю месників оптимістично. На його думку, це – цвіт української нації, який своїм безстрашним поривом до свободи повинен відіграти важливу роль у формуванні національної свідомості широких селянських мас. Особистий приклад героїзму, який явили Самчукові месники, пробуджував у простих людей дивовижну силу духу й мужність. Цикл оповідань У. Самчука отримав досить високу оцінку О. Грицяя, котрий у героїчному наставленні та патріотичному пафосі «Месників» побачив вплив новел Г. де Мопассана про німецько-французьку війну 1870–1871 років [Грицяй 1934: 167].

Перший твір циклу «У Татарській ямі» надруковано в березневому номері «Сурми» 1931 року, тобто в час завершення роботи над романом «Саботаж УВО». Короткий жанр епічних творів був більш оперативний і придатний для друкування в «підвалі-рубриці» нелегальної газетної шпальти. Основою творів циклу «Месники» був аналіз життєвого матеріалу, його широке асоціювання, що надавало їм інтелектуальної сили. Велике значення тут відіграла думка, піднята над фактом; центр ваги зміщувався з опису події на її коментування, осмислення й аналіз. Для автора важливо було створити яскравий образ месників, який би діяв і на емоції, і на розум читача, примушував його обрати активну громадянську позицію. Це відповідало основним завданням УВО – підготувати цивільне українське населення до активного спротиву польській політиці на західноукраїнських землях. Такими, очевидно, були пріоритети політичного й ідеологічного мислення У. Самчука, що вплинуло на його творчість початку 30-х років.

Пропонована стаття є першою розвідкою про «Саботаж УВО», на дослідників чекає чимало відкриттів. Але вже сьогодні зрозуміло, що досягнення Самчука-романіста в дослідженні національної історії оригінальні, значні й авторитетні. Його твір, народжений в еміграції, допоможе сучасникам здолати вузькість поглядів на недавнє минуле, розлучитися з численними міфами і перекрученими уявленнями про діяльність УВО-ОУН, побачити міжвоєнну добу в правдивому тлумаченні. Зрештою – по-іншому поглянути на творчість письменника, якому належить вагоме місце у літературному процесі ХХ століття.

Література

1. *Б.а. 1930-1*: Боевики! [Відозва Команди УВО] // Сурма. – 1930. – Жовтень. – Ч. 10(37). – С. 1–2.
2. *Б.а. 1930-2*: Відозва П'ятого конгресу Об'єднання Українських Організацій в Америці // Свобода. – 1930. – Рік XXXVIII. – 25 жовтня. – Ч. 249. – С. 1.
3. *Галайко 2009*: Галайко Б. Вишкіл молоді в діяльності Української військової організації: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.00 / Б. Галайко; Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2009. – 20 с.
4. *Грицай 1934*: Грицай О. З нашої нелегальної літератури / О. Грицай // Самостійна думка. – 1934. – Ч. 2. – С. 164–168.
5. *Документи 2010*: Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів / Редкол. В. Верига та ін. – Т. 2. – Ч. 1: 1931–1934 роки / Упор. Ю. Черченко. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2010. – 480 с.
6. *Кентій 2005*: Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956: Історико-архівні нариси: В 2-х т. / А. Кентій. – Т. 1. Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. 1920–1942. – К.: Центральний державний архів громадських об'єднань України, 2005. – 332 с.
7. *Книш 1966*: Книш З. Власним руслom: Українська Військова Організація від осені 1922 до літа 1924 року / З. Книш. – Торонто: Друкарня «Київ», 1966. – 184 с.
8. *Книш 1967*: Книш З. Далекий приціл: Українська Військова Організація в 1927–1929 роках; Передм. Я. Гайваса / З. Книш. – Торонто: Друкарня «Київ», 1967. – 470 с.
9. *Книш 1970*: Книш З. На повні вітрила!: Українська Військова Організація в 1924–1926 роках / З. Книш. – Торонто, 1970. – 422 с.
10. *Книш 1965*: Книш З. Справа Східних Торгів у Львові / З. Книш. – Торонто: Друкарня «Київ», 1965. – 205 с.
11. *Мартинець 1949*: Мартинець В. Українське підпілля: Від УВО до ОУН. Спогади та матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму / В. Мартинець. – Вінніпег, 1949. – 349 с.
12. *Самчук*: Самчук У. Дещо про себе / У. Самчук // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАНУ (ВРФТІЛ). – Ф. 195. – Од. зб. 70. – 7 арк.
13. *Самчук 1931*: Самчук У. Саботаж УВО: Роман у 2-х частинах / У. Самчук // ВРФТІЛ. – Ф. 195. – Од. зб. 20. – 520 арк.
14. *Скакун 2012*: Скакун Р. «Пацифікація»: польські репресії 1930 року в Галичині / Р. Скакун. – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2012. – 172 с.
15. *Б.а. 1930-3*: Частинний виступ У.В.О // Сурма. – 1930. – Вересень. – Ч. 9(36). – С. 1–2.

В статтє анализується ненапечатаний роман Уласа Самчука, хранящийся в архиве писателя. Автор сосредоточила свое внимание на характеристике документальной основы художественного произведения, особенностях его сюжета, временной и пространственной организации. В статтє выделены основные историсофские константы художественного мышления писателя, прослежено влияние романа на дальнейшее творчество У. Самчука.